

Ігор ЧОРНОВОЛ

[Рец.]: Австрійський професор про “український П’ємонт” [на]: Міхаель Мозер. Український П’ємонт? Дещо про значення Галичини для формування, розбудови й збереження української мови. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2011. – 160 с. (“Університетські діалоги”, № 14).

Міхаель Мозер – фахівець у галузі української мови, професор кафедри славістики Віденського університету. Кілька років тому його дослідницький проект “1000 років української мови” австрійський уряд підтримав щедрою дотацією, відтак професор став нашим частим гостем. М. Мозер володіє українською досконало, і не лише розмовляє, а й пише нею – на відміну від багатьох інших західних українців.

Брошура становить текст відкритої лекції М. Мозера у Львівському національному університеті ім. І. Франка, виголошеної 11 березня 2011 р. Предметом є унормування українського правопису в другій половині XIX–XX ст. М. Мозер зауважив, що попри революційний вплив, який здійснила поезія Шевченка на галичан, пророк все ж не надавався для формування літературної мови. “Шевченко був передусім вражаючим поетом, тоді як цілу свою прозу оприлюднив російською мовою. Мова його листів з численними русизмами і багатьма випадками перемикання кодів між російською й українською підтверджує враження, що для галичан і їхніх потреб навіть він не міг слугувати безпосереднім взірцем у далекосяжному розумінні, коли йшлося про творення нової, повноцінної стандартної мови. Шевченко був взірцевим швидше стосовно загальних уявлень про те, якою мала би бути структура цієї мови”, – стверджує професор. До того ж політичні умови сприяли формуванню української літературної мови в монархії Габсбургів, а не в Російській імперії. Відтак М. Мозер акцентував увагу на суперечках між літераторами обох боків Збруча про статус української мови щодо російської (Максимович, Головацький, Куліш), про доцільність залучення до літературної мови галицьких термінів (Драгоманов, Грінченко, Нечуй-Левицький). Узагалі наддніпрянці гостро картали галицьких колег за незвичні їм слова, як також присутність у їхній мові багатьох “штучних” термінів; однак, попри критику, поступово самі їх засвоювали, поки 1927 р. Академія Наук УРСР не затвердила остаточний варіант українського правопису, максимально врахувавши пропозиції галичан.

Зрештою, підняті М. Мозером проблеми обговорювалися неодноразово, і не лише українськими вченими. Тому він не сказав нічого нового. До того ж сучасну українську історіографію XIX століття він знає поверхово. Так, стверджуючи, що поняття “український П’ємонт” “було створено у 1880-х роках у “старогромадівських колах” після подорожей Володимира Антоновича до Галичини й Італії”, він посилається на мою монографію “Польсько-українська угода 1890–1894 рр.” (Львів,

2000), стверджуючи, що в моїй книзі “згадки про П’ємонт нема”. Проте відповідний параграф моєї монографії так і називається: “Зв’язки наддніпрянських українців з Галичиною в 70–80-х роках XIX ст. Генеза ідеї “українського П’ємонту”. Більш того, у бібліографії М. Мозер переклав назву монографії польською, а моє ім’я і прізвище – польськими літерами. Зрештою, шановний професор не знає й про існування статті М. Грушевського “Український П’ємонт”, опублікованої ще 1916 р. у “Віснику Спілки Визволення України” (число 127. – С. 787–788).

Натомість, на мій погляд, варто вітати Мозерову думку про нещодавнє поширення у фаховій історичній літературі терміна “русофільство”, яке прийшло на зміну традиційному “москвофільству”: “Позірні прихильники “старослов’янської” або “староруської” мови були москвофілами... Хоч дехто вважає, що цього виразу не треба вживати, бо він пейоративний, все-таки по-українському навряд чи можна назвати москвофілів інакше, позаяк до “Русі” прихильно ставилися всі, включно з народовцями й так званими “українофілами”. Якщо від українців сподіваються, щоб вони якомога обережніше вживали вираз “український” стосовно явищ, що їх до переназання “русинів”/“малоросів” так ще не називали, то тим менше слід говорити про “русофільство”.

Родзинкою брошури є завершальні п’ятий і шостий розділи брошури “Новий П’ємонт” і “Старе вино в нових міхах”, у яких обговорюється розвій ідеї “українського П’ємонту” в XX і XXI століттях. Отже, у контексті коренізації-українізації в радянській Україні термін адаптували її керівники. 17 квітня 1924 р. газета “Вісти ВУЦВК” (Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, вищого органу влади УСРР) уперше вжила поняття “український П’ємонт” у позитивному сенсі (як – М. Мозер не сказав), а 1927 р. опубліковано статтю Миколи Скрипника “УСРР – піємонт українських трудящих мас”. “Нарешті, – продовжує М. Мозер, – формулу вжив не хто інший, як Йосиф Сталін, коли у розмові з українськими радянськими письменниками в лютому 1929 р. згадав, що колись Галичина справді була “П’ємонтом розвитку української культури”, але все стало навпаки, на користь Радянській Україні”. Зрештою, галичанин Кирило Студинський під враженням правописної конференції Української Академії Наук 1927 р. визнав “Український Піємонт за Радянською Україною, бо тут українська мова має доступ від найнижчих до найвищих шкіл, бо тут промощує київська Академія нові шляхи для української науки, бо тут в тім домі Наркомосу, в якому маємо честь гостити, кується закони для українського культурного розвитку”. Але вже 1933 р. харківський “Червоний шлях” опублікував гострий випад проти галичан (50-60 тис. галичан мігрувало на радянську Україну після Першої світової війни) “Про націоналістичні ухили в лавах української парторганізації і про завдання боротьби з ними” високопоставленого партійного функціонера Попова. Відтак галичанам приписано не лише “шкідництво” у сфері колективізації й національної політики, а й у контексті мовних проблем (словами М. Мозера, “засмічення української мови й відривання її від російської”). Галицькі впливи затаврували як прояв буржуазного націоналізму, а правопис 1928 р. скасували. Така тенденція простежується й у творах післявоєнних класиків радянського мовознавства академіків Івана Білодіда й Павла Плюща.

Наприкінці М. Мозер коротко оглядає публікації сучасних російських шовіністів, які здебільшого в інтернеті пропагують заяложені ідеї про “малорусский язык”, “штучність” мови галичан і т. п.

Завершуючи, австрійський професор каже наступне: “Сучасна українська мова, зокрема словництво, рясніє такими елементами, які колись – слушно або неслухно – вважалися типовими для Галичини. Це безперечно пов’язане з тим, що у свій час Галичина насправді була українським П’ємонтом. Чи, можливо, Галичина навіть залишилася таким П’ємонтом? Якщо ми звужуємо це питання до мовного виміру і питаємо лише про загальнопоширене вживання й збереження української мови в усіх царинах щоденного життя і в усіх прошарках суспільства, в селах так само, як у великих містах, якщо ми виходимо з того, що в довшій перспективі мова може перетривати лише в таких обставинах, якщо вважаємо, що в теперішніх умовах Центрально-Східної Європи мало хто сприйматиме українців як повноцінну самостійну націю без справжнього функціонування власної української мови, тоді на питання можна відповісти ствердно”.

Тож через те, що австрійський професор врахував далеко не всі аспекти проблеми, гадаю, презентовану брошуру слід зарахувати до науково-популярного жанру. І це добре. Як правило, українські гуманітарії не виявляють бажання працювати в галузі пропаганди своїх знань. Тому бракує таких непретензійних і дешевих видань, як ця Мозерова брошура, що їх можна б читати і в громадському транспорті. А науково-популярну сферу заповнили аматори, фальсифікатори й плагіатори. Відзначу також нестандартний формат (на взір “кишенькових видань”) і гарний дизайн (макет і верства Віктора Мартинюка).